

І. Світличний — сповідувач Шевченкового слова

Оксана Єременко,

кандидат філологічних наук

Сумський ДПУ ім. А.С.Макаренка

Валентина Кравченко,

кандидат філологічних наук

Запорізький національний університет

У "Золотій книзі української еліти" читаємо: "Навряд чи можна собі уявити "шістдесятництво" — літературно-мистецьке та політико-культурне відродження України 1960-х без неординарної постаті Івана Світличного, талановитого літературознавця..., який "володів даром відчувати талант..." [4, 374]. Про І.Світличного писали С.Глузман, М.Горбаль, І.Добрянська, І.Жиленко, С.Карнаух, С.Кириченко, І.Кочелівець, Г.Костюк, М.Коцюбинська, О.Неживий, Є.Сверстюк та інші. Життєлюбність, енергія його діянь як літературознавця і поета породжує бажання осмислити його творчий набуток, в основі якого — людина, її взаємозв'язок зі світом.

Мета цього дослідження — заглибитися й осмислити ідейно-художню концепцію І.Світличного, змоделювати образ поета — сповідувача Шевченкового слова.

Літературно-мистецьке оточення І.Світличного — Алла Горська, Василь Голобородько, Іван Драч, Іван Дзюба, Ігор Калинець, Василь Стус, Василь Симоненко, Євген Сверстюк та багато інших — говорять про його незаперечний авторитет серед побратимів по перу, бо "...розкритий душею до всіх, він просто випромінював світло довіри, щирості і найглибшої поваги до людей" [5, 53].

Коли сотні тисяч, мільйони людей у СРСР мовчали, такі диваки-одинаки як І.Світличний наважилися говорити і писати, і тому "...з порогу 1972 року нова хвиля репресій зміла і понесла на схід Івана Світличного, Євгена Сверстюка, Василя Стуса, Славка Чорновола, Ірену Стасів... *окрасу української інтелігенції* (— курсив наш)" [3, 16]. Вирок І.Світличному — сім років суворого режиму і п'ять років заслання. С.Глузман згадував, що І.Світличний тоді став лідером. Обережність, мужність, земний здоровий глузд, великий життєвий досвід якимось непомітно для нього самого зробили його людиною, до слів якого прислухалися всі, чия поведінка в таборі визначалася моральною позицією опору змові й брехні. І далі констатував, що в тяжкі години "Іван випромінював певність. Ми тяглися до нього, так само приреченого, як і самі, з якоюсь підсвідомою надією" [1, 103]. Він гуртував навколо себе однодумців, які сповідували правду, тих, хто намагався протистояти несправедливості.

Він любив жити, а понад усе — творити. Поезія І.Світличного виросла із традицій і переросла їх, бо загострені відчуття в'язня здатні глибоко сприймати багатолікий світ, а значить, розуміти людську сутність. У ній відгомін "Слова о полку Ігоревім", чуються великомудрі Глібівські сентенції, відчувається Франкове "Який я декадент?", вгадуються шекспірівські сонети.

Зрозуміло, що могутній вплив творчості Т.Шевченка на кожного українського письменника — незаперечний. І.Світличний зізнавався, що полум'яне слово Коб-

заря він полюбив змалку. Відчутну роль тут відіграла схожість епох, у яких довелося творити обом поетам. Обидва були невольниками, кинутими за ґрати, і протистояли панівному режимові: один — царському, інший — більшовицькому. Т.Шевченко жив у часи національного відродження, що охопило всі слов'янські народи, а І.Світличний жив у страшні часи нівеляції людської особистості. І саме Шевченків дух у часи духовного й фізичного ув'язнення був отією підбадьорливою силою, а її інтонації органічно ввійшли в невольничу поезію І.Світличного, в ті "чорні, зганьблені, злочинні переґвалтовані роки" [9, 148].

М.Коцюбинська писала, що у статті "Духовна драма Шевченка" І.Світличного "той же мотив", що і в його "ґратованій творчості" [6, 16]. Вже сама назва статті передбачала розповідь про особистість Т.Шевченка. Але починається вона моральною сентенцією з його поеми "Катерина": "Кохайтеся, чорнобриві, / Та не з москалями, / Бо москалі — чужі люде, / Роблять лихо з вами" [12, 92]. Далі йде мова про історію Катерини, власне про трагедію героїв творів Т.Шевченка. Логічним є висновок про те, що духовна драма жінки — це горе всієї України, яке поет сприймав близько до серця, бо всі "знедолені і зневажені ...занапащають своє життя, гинуть, божеволіють, всі вони переживають страшні трагедії, кожен свою і кожен по-своєму, але в глибинній суті своїй їхні долі — то варіанти або фрагменти єдиної, спільної для всіх жакливого всенародної трагедії..." [9, 98], проти якої збунтувалася поетова душа. Моральна деградація народу — оце та духовна драма Т.Шевченка. І.Світличний глибоко розумів сутність Шевченкових мук: "Драма його зародилася на самому початку творчої біографії, зріла протягом кількох років і своєї кульмінації сягнула в період "Трьох літ", а потім, то затихаючи, то підсилюючись, звучала на високій трагічній ноті протягом усього поетового життя" [9, 102].

Як відомо, до власних творів І.Світличний був вимогливим. Впадає в око його увага до епіграфів, взятих із української класики — творів Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки, В.Стуса, І.Драча. Обрані епіграфи є своєрідним ключем до розуміння концепції, художньої образності творів І.Світличного, тим компонентом художньої системи твору, який передує текстові і "освячує" його авторитетом цитованого джерела. Слушною є думка І.Франка, що "... для історика літератури дуже інтересний такий факт, де можна студіювати якогось письменника, маючи під руками джерело, з котрого він черпав, взіреть, на котрім вправлявся, і можучи оцінити, що він узяв з того джерела, а що вложив свого в даний твір літературний" [11, 56]. Цитовані рядки І.Світличним, ввібравши всю сутність авторського тексту, служать йому своєрідною прелюдією, яка настроює читачке сприйняття на смислово-емоційну хвилю.

Варто наголосити, що особливим авторитетом для І.Світличного був Т.Шевченко, його поетичне слово, про що свідчить творчий доробок. Звернення до поезії Т.Шевченка було не випадковим, а використання — не зовнішньо-показним, адже епіграф відіграє важливу роль для характеристики епохи, у яку жив І.Світличний. Шевченківськими епіграфами супроводжуються записи у тюремному щоденнику дисидента "**Гратовані сонети**", які "можна вважати художньою документалістикою своєї доби" [2, 208]. І.Світличний був упевнений, що "вибір саме форми сонета (у цій збірці лише кілька поезій "поза сонетами") не випадковий: цю безсмертну чотирнадцятирядкову строфу дається належно опанувати лише людям певного рівня культури, здатним інтелектуально дисциплінувати себе" [7, 11]. Специфіка художнього мислення Т.Шевченка найбільше імпонувала І.Світличному: рядки епіграфів до сонетів виконують кілька функцій — прояснюють їх основний мотив, вказують на лейтмотив твору та емоційну підготовку читача до сприйняття основного змісту, його настрою, інтонаційного характеру, виконують стилістичну роль творення ключової тези твору, є засобом характеристики психологічного стану.

Епіграфом до сонету "**Інтродукція**", що відкриває "Гратовані сонети" (Світличний І. Гратовані сонети. — Мюнхен, 1977), служить строфа Т.Шевченка: "Не для людей, тієї слави, / Мережані та кучеряві / Оці вірші віршую я. / Для себе, братія моя!" [12, 121]. "Ці рядки створюють відповідний настрій, що так необхідний авторові для самозахисту, самозбереження, самоутвердження. Духовна опора на ще одного політв'язня, свого геніального попередника — Тараса Шевченка, дає наснагу поетові — "ганебному зекові, державному злодієві", що був "живцем вмурований у склеп", — ожити й боротися" [2, 210]. Так само І.Світличний "забагає евфоній і мелодій" [9, 138] не з тим, щоб здобути слави, а щоб вилити сердечний біль.

Відповідно до ретельно підібраних епіграфів із творів Кобзаря — "Ми серцем голі догола!" [9, 146] ("Во Іудеї во дні они..."); "Не нарікаю ні на кого..." [9, 147] ("Не нарікаю я на Бога"); "У нас нема / Зерна неправди за собою" [9, 156] ("Доля"); "Бий поклони! / І плоть старечу усмирйяй" [9, 166] ("Чернець"); "Не варт, ей-богу, жить на світі!.." [9, 185] ("Москалева криниця") — зберігається і тональність поезій І.Світличного. Цитування автором рядків свідчить про намагання поета знайти підтримку власним думкам, життєвим крокам, та, врешті, словам у побратима по духу, який також сходив на власну Голгофу.

Епіграф у І.Світличного поліфункціональний. Так, у стильовому плані епіграф "Ми серцем голі догола!" у поезії "**Тюрма**" є елементом композиції, зливається з текстом, формує його кульмінаційну і вступну частину, відіграє роль передмови. Шевченкові тональності виявляються в поезії "**Сонет вдячності**" І.Світличного на рівні стилізації твору як мистецького прийому. У сонетах "**В.Стусові**" та "**Чернець**" епіграфи виконують нетрадиційну функцію — підтекстового висловлювання.

Шевченківськими ремінісценціями перейняті поезії І.Світличного "**Самота**": "Сиди / І нічогісінько не жди / Із заґратованої волі" [9, 139] — у Т.Шевченка: "Сиди / І нічогісінько не жди!.." [12, 359]; "**Відчай**": "І друг продасть за копу срібла, / Весь світ гармонії і світла / Не вартий мерзлого лайна" [9, 144] — у Т.Шевченка: "За шмат гнилої ковбаси / У вас хоч матір попроси, / То оддасте" [12, 97]; "**Тюрма**": "І люди — стовпище моголів / З кокардами, а серцем голі: / Кричать, а мова в них німа" [9, 146] — у Т.Шевченка: "Німець скаже: "Ви моголи". / "Моголи! моголи! / Золотого Тамерлана /

Онучата голі" [12, 350]; "**Люблю Вітчизну...**": Мене карали, / І я любов свою носив / Поза Аралі" [9, 150] — у Т.Шевченка: "Недавно я поза Уралом / Блукав... [12, 282].

Про спадкоємність Шевченкових традицій свідчать і назви поезій І.Світличного "Чернець", "Сон" та інші. У поезії "Тюрма" бачимо таку ж ідилічну картину, як і уві "Сні" ("На панщині пшеницю жала...") Т.Шевченка: "...в неволі / Мені приснилася тюрма. / .../ Ні ґрат нема, / Ні варти. І всього доволі" [9, 146]. Але це сон людини нової доби.

У центрі філософсько-художнього образу світу обох митців стоїть не абстрактна людина, а особистість, яка ввібрала у себе весь зміст і значення духовності часу, котрий їх породив. Т.Шевченко у багатьох своїх творах, пов'язуючи зміст життя окремої людини з суспільним оточенням, показав, що людина безсила сама по собі не через відсутність сильних рис характеру, а внаслідок нелюдських умов життя, штучно створених панівною верхівкою. До людей І.Світличний апелює так само, як Т.Шевченко, бо вірить у них: "Та чисте збережіть ім'я: / Ми — люди! люди!" [9, 150]. Серед неодноразових звернень у Т.Шевченка знаходимо: "О люди! Люди небораки!" [12, 363].

І.Світличний вірив у могутність слова, як і пророк українського народу, котрий прагнув возвеличити "малих отих рабов німих" і на сторожі коло них поставити слово [12, 281]. Пам'ятаємо хрестоматійні слова Т.Шевченка про благання Господа, щоб правда не пропала, щоб слово не вмирало. Він був упевнений: "Прорветься слово, як вода, // І дебрь-пустиня непоплита, // Зцілющою водою вмита, // Прокинеться..." [12, 284]. І.Світличний додав: "Я вірю в риму, / У силу слова незбориму...", "Першопочаток чину — слово" [9, 176].

Продовжила свій розвиток у поезії І.Світличного започаткована Т.Шевченком естетика митця, дєвості його слова, яку можна прирівняти до сили слова Божого. І.Світличний стояв біля витоків теоретичних основ естетики молодого покоління поетів-шістдесятників, намагаючись, на нашу думку, досягнути й дійти до сили Шевченкового слова, надати йому такого ж громадянського звучання, такої ж естетичної виразності, яка є основою красного слова поета.

Близькі І.Світличному й ті загальнолюдські ідеали, що були святинями для Т.Шевченка, — любов, істина, добро, Україна: "Ненавиджу в загон закуту / Самодержавність глупоти, / І глупотою безбач гнуті / У три погібелі хребти. / Вітчизно послуху тупого! / Ненавиджу...бо так люблю, / Що проклянута за тебе Бога, / За тебе душу погублю" [8, 192]. Він вірив, що буде "щастя тому..., хто дбає про спільне добро свого роду" [8, 196], про народ, про Україну.

"Апостолом правди і добра" [8, 193] називав себе І.Світличний, бо він — "гармонія сама", і в його мріях і "видах" "зерна неправого" не було. Т.Шевченко так само не лукавив, і "зерна неправди за собою" не мав.

Отже, поділяємо думку О.Томчук, що "шевченківські мотиви, відповідні цитати, епіграфи у ліриці дисидентів є своєрідним ключем, що підтверджує типологічну близькість світоглядної та естетичної концепції до філософської системи Т.Шевченка" [10, 130].

Т.Шевченко — авторитет І.Світличного, слово якого для нього було художнім орієнтиром. За зовнішньою подібністю відчувається глибинний зв'язок близьких по духу поетів, що можна пояснити багатьма чинниками: атмосферою епохи, психологією, орієнтацією творчих принципів. У них єдина формула існування й філософія життя, і одна мета — служити народові.

Література

1. Глузман С. Уроки Світличного // Сучасність. — № 2. — 1995.
  2. Добрянська І. Праця над словом — це стиль його життя // Український літературознавчий міжвідомчий науковий збірник. — Вип. 65. — Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2002.
  3. Жиленко І. Homo feriens // Сучасність. — № 9. — 1997.
  4. Іван Світличний // Золота книга української еліти. Інформаційно-іміджевий альманах: У 6-ти т. — Т. 2. — К.: Євроімідж, 2001.
  5. Іванисенко В. Він дарував нам світло // Дніпро. — № 7—8. — 1995.
  6. Коцюбинська М. Іван Світличний, шістдесятник // У мене — тільки слово. — Харків: Фоліо, 1994.
  7. Світличний І. Гратовані сонети. — Мюнхен, 1977.
  8. Світличний І. Знищення інтелекту "об'єктивними факторами". До 10-річчя з дня смерті Івана Світличного // Кур'єр Кривбасу. — № 158. — 2003.
  9. Світличний І., Світлична Н. З живучого племені Дон Кіхотів. — К.: Грамота, 2008.
  10. Томчук О. Тарас Шевченко у філософсько-естетичній системі українського дисиденства // XXXII наук. шевченківська конференція: Матеріали. — Луганськ, 1998.
  11. Франко І. Іван Вишенський і його твори. Збір. тв.: У 50-ти т. — Т. 30: Літературно-критичні праці (1895—1897). — К.: Наукова думка, 1981.
  12. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12-ти т. — Т. 1., Т. 2. — К.: Наукова думка, 2001.
-